

Gyakorlati kérdések a helyi vidékfejlesztő szemszögéből

Dr. Németh Nándor

Pannon.Elemző Iroda – Magyar Máltai Szeretetszolgálat

Szociális gazdaságfejlesztés, szociális szövetkezetek

Pannon.Elemző Iroda ☐ 7227 Gyulaj, Dózsa u. 45. ☐ <http://pannonelemzo.hu>

Postacím: 8640 Fonyód, Rózsa u. 30. ☐ Tel.: +3630/816-4282 ☐ e-mail: info@pannonelemzo.hu

Prekoncepció

A szociális gazdasággal, és azon belül a szociális szervezetekkel kapcsolatos gondolkodásban ezek az eszközök alapvetően összekapcsolódnak a hátrányos helyzettel (területi és egyéni/családi értelemben is), a munkanélküliséggel, a segélyezettséggel, s így a közfoglalkoztatással.

„Giró-Szász András kormányzóvivő is arról beszélt: a kabinet célja annak elérése, hogy az egészséges felnőtt emberek munkából, ne pedig az állami újraelosztási rendszerből éljenek meg.” (Index, 2012. március 12. 14:32)

„A szociális szervezetek és a szociális gazdaság "kiváló terepet" jelentenek arra, hogy az elsődleges munkaerő-piacon elhelyezkedni nem tudó embereket a gyakorlatban is munkára készé és képessé tegyék - mondta Czomba Sándor, a Nemzetgazdasági Minisztérium (NGM) foglalkoztatáspolitikáért felelős államtitkára.” (Világgazdaság Online, 2011. május 24. 16:09)

A szociális szövetkezet ideája – Rochdale-i alapelvek

Szövetkezetek Nemzeti szövetsége 1934-es konferenciája, London

- **Nyitott tagság:** bárki csatlakozhat egy szövetkezethez, ha elfogadja annak alapszabályát
- **Demokratikus igazgatás:** egy tag egy szavazattal rendelkezik a döntéshozatali folyamatban, a szövetkezetet a tagok vezetik, irányítják és ellenőrzik
- **Visszatérítés a vásárlás arányában:** a szövetkezet elsődlegesen a munkára épül, nem a tőkebefektetésre
- **Korlátozott tőkekamat:** habár elsődleges a személyes munkavégzés, azonban a vagyoni hozzájárulásra is van lehetőség

- **Politikai és vallási semlegesség:** a szövetkezetek sem politikai pártokhoz vagy mozgalmakhoz, sem egyházakhoz, vallási szervezetekhez nem csatlakozhatnak, tagjaikat világnézetük és hitük alapján nem különböztethetik meg
- **Készpénzre történő eladás:** a szövetkezetek az árucseré mellett a piacra is termelnek
- **Szövetkezeti továbbképzés előmozdítása:** a tagok számára szakmai képzéseket, kulturális programokat és szolgáltatásokat szervez a szövetkezet a társadalmi igényeknek megfelelően

A szövetkezet, mint társadalmi aktor

Manchester, 1995:

„A szövetkezet olyan személyek autonóm társulása, akik önként egyesültek abból a célból, hogy közös gazdasági, társadalmi és kulturális céljaikat közös tulajdonú és demokratikusan irányított vállalkozások útján megvalósítsák.”

Egyfajta polgári öntudatot és aktivitást kíván meg tehát a szociális szövetkezet, amit hosszú távú közösségfejlesztéssel, magas szintű oktatással, önkéntes munkával lehet megteremteni.

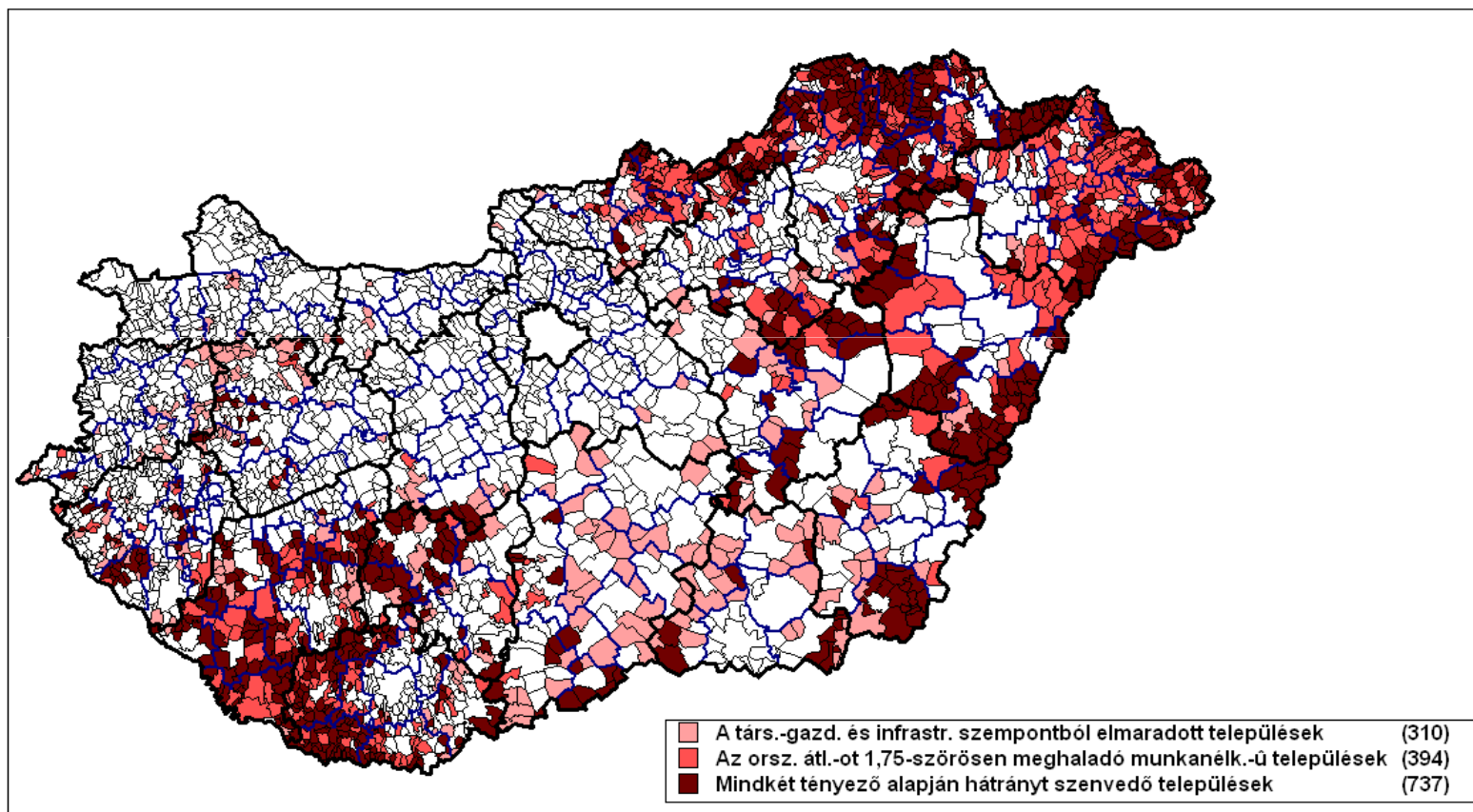
A mai magyar helyzet részben szemben áll ezzel, hiszen ez a fajta társadalomépítő gondolkodás éppen azoknak a társadalmi csoportoknak a körében, illetve azokban a földrajzi térségekben a leggyengébb, amelyek esetében szociális szövetkezetekre (is) akarjuk bízni a foglalkoztatás, és általában az értékteremtő munkavégzés kiterjesztését, elmélyítését.

Probléma-felvetés

- Az elmúlt 6-7 évtized településfejlődési, vagy inkább település-átalakulási útjai elszegényedett, kirekesztett, szegregálódott közösségek/települések százait hozták létre. Ezekben a terekben a populáció fiatalos korösszetételű, de legalábbis jelentős arányban élnek itt aktív korúak, és természetes szaporodás vagy legalább a lélekszám stagnálása tapasztalható. Ugyanakkor strukturális munkaerőpiaci problémák vannak, emellett az alacsony iskolázottság a jellemző. **A lakosok döntő hányada nincs munkavégző-képessége teljes birtokában.**
- A munkaerőpiac igen kevés munkahelyet kínál alacsonyan képzett emberek számára, különösen, ha azok falun (várostól távolabb) élnek, nincs munkatapasztalatuk, és még előítéletek is élnek velük szemben. Falun általában egyedül a mezőgazdaság tudna rendszer-szintű megoldást adni a problémára. Ám a nagyüzemeknek nem kell ez a munkaerő, az elszegényedett lakosságnak pedig nincs tőkéje és tulajdona, így konzerválódik, illetve egyre súlyosbodik a szegénység, a kirekesztettség és az esélyegyenlőtlenség.
- **A közösségi gazdálkodás eszközöket és tudásokat adhat a megoldáshoz.**

Hátrányos helyzetű településeink

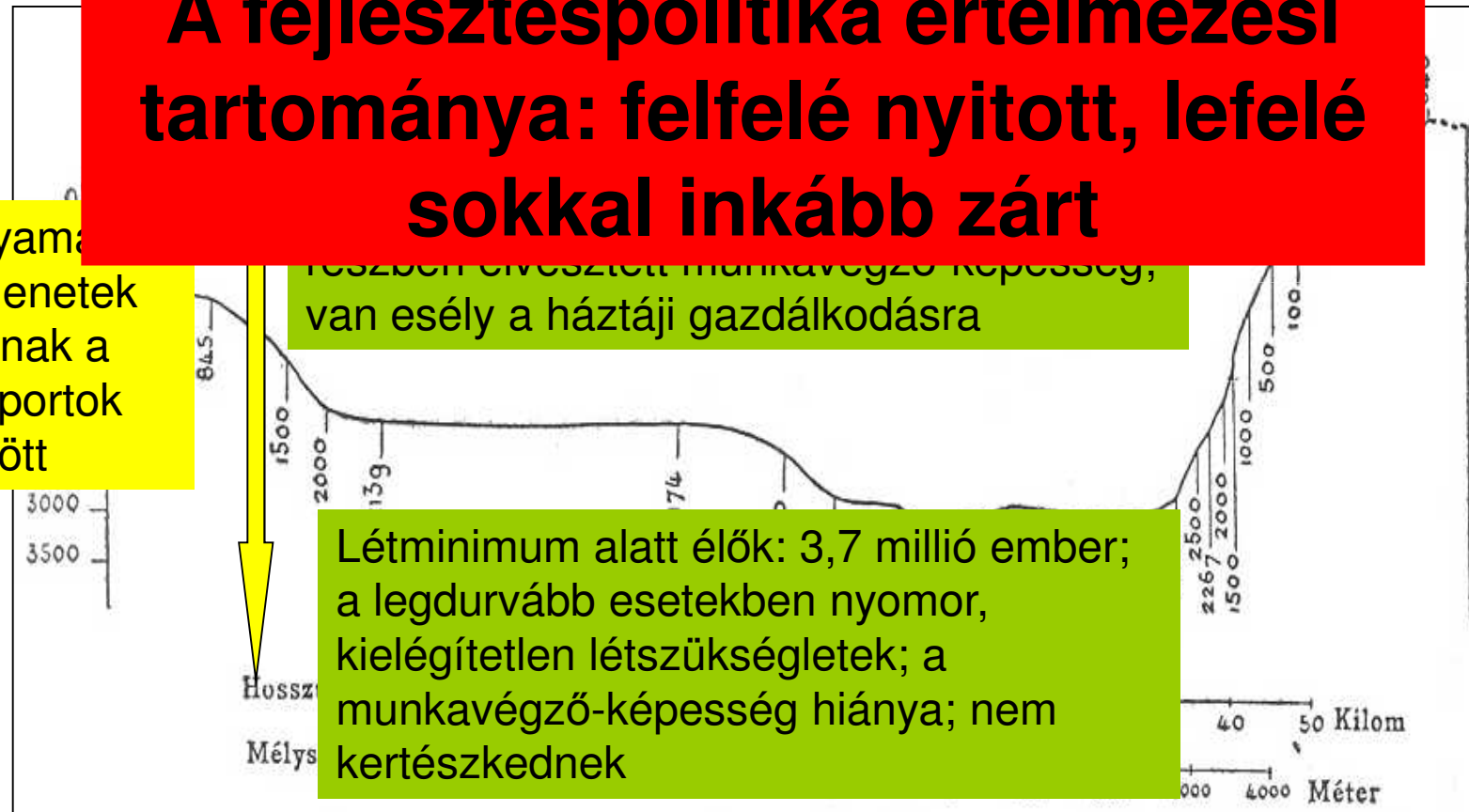
Ki a felszínen, ki alatta...

A fejlesztéspolitika értelmezési tartománya: felfelé nyitott, lefelé sokkal inkább zárt

Folyamatosan átmenetek vannak a csoportok között

Részben elvesztett munkavégző képesség, van esély a háztáji gazdálkodásra

Létminimum alatt élők: 3,7 millió ember; a legdurvább esetekben nyomor, kielégítetlen létszükségletek; a munkavégző-képesség hiánya; nem kertészkednek

Közmunka-programok résztvevői

átlagosan alacsony
jövedelem

nem versenyképes
iskolázottság

még javítandó
munkavégző-
képesség

társadalmi
integráltság

Itt már **van esély pl. szociális szervezet működtetésére**, kiválaszthatók
munka-irányítók a közfoglalkoztatottak közül.

„tisztos” szegénység

aluliskolázottság

gyenge
munkavégző-
képesség

a társadalmi
integráció jelei
mutakoznak

A munkavégző-képesség ezen a szinten sem teljes, itt is aktív szociális
segítő munkára és közösségfejlesztésre van szükség, és **évtizedes
programokban** kell segíteni a társadalmi integrációt

melegszegegyesség
(nyomor)

aluliskolázottság

munkavégző-
képesség

képesség,
„társadalmon-
kivüliség”

Ezen a szinten **a közfoglalkoztatás a szociális munka eszköze**, a
társadalmi integráció útja, és nem a termelési eredményekről szól.

Pályázati források útjai – területfejlesztési szempontból

A pályázati források lekötésében és optimális hasznosulásában gátat jelent, hogy e térségekben

- a fejlesztéspolitikai intézményrendszer és **humán kapacitás is gyenge**, az átlagostól rosszabb;
- **a helyi szereplők közötti bizalmi szint** – főképp a legelmaradottabb térségekben – **nagyon alacsony**, ami akadályozza a közösségi kezdeményezéseket, a helyi szereplők összefogásán alapuló, koordinált fejlesztéseket;
- a belső fejlettségi egyenlőtlenségek nagyobbak az átlagosnál és ezek tükröződnek a helyi döntéshozatali mechanizmusokban is. (Így épp azok a társadalmi csoportok, térségek, települések, intézmények maradhatnak ki a fejlesztésből, amelyek helyzetbe hozásával a lényegi problémák kezelhetők és a legnagyobb előrelépést lehetne elérni.)
- **az önkormányzati szféra túlreprezentált, a civil szféra a legelmaradottabb térségekben gyenge**, formális vagy hiányzik, a partnerség kialakulása nehézkes.

A szövetkezetek működtetésének tapasztalatai

- **Végy egy erős helyi vezetőt!**

Hátrányos helyzetű emberek foglalkoztatása esetén a szociális szövetkezet inkább csak jogi forma, semmint tartalom, vagyis operatív módon ugyanúgy működik, mint bármelyik másik gazdasági társaság: a menedzsment dönt, a munkavállalók végrehajtanak.

Mivel a „végeken” ma már lényegében csak a helyi önkormányzat képes szervezni a társadalmi és gazdasági folyamatokat, így általában a polgármester személyén múlik egy-egy program elindítása és sikeressége. Lásd szinte az összes ismert közösségi gazdálkodási programot: Belecska, Gyulaj, Túrístvándi, Rozsály, Komlóska, Tiszaadony...

- **A formális foglalkoztatási képesség instabil**

Hátrányos helyzetű munkavállalók esetén még a minimálbér egyszerű kitermelése is probléma lehet, így a formális foglalkoztatási kötelezettségek romba dönthetnek egy-egy ígéretes helyi kezdeményezést is. Az önfenntartást a periférián lévő falvakban igen nehéz elérni, közösségi szinten nem is sikerült még senkinek; lásd Belecska példáját.

Lásd a TÁMOP-2.4.3.D-2-13/1,2 problematikáját.

A termelés szociális segítése – diagnózis, JELENLÉT

A hatásos eszköz a **JELENLÉT**en alapuló segítő munka lehet. A termelőeszközök kiosztása önmagában semmit sem jelent; a velünk együtt dolgozó családokat és lakókörnyezetüket fel kell készíteni egy újfajta életmódra.

Teljes tévedés, hogy aki falun él, az rendelkezik a paraszti hagyományokkal és termelési kultúrával; különösen a cigányság esetében ez gyökeresen nem így van.

Aktív, „utcai” szociális munka nélkül nem lehet tartós eredményt elérni, ugyanakkor gondoskodni kell a termelőeszközökről a föld megműveléséhez és a kisállat-tartáshoz egyaránt.

Évtizedes távlatban érhetők csak el átfogó eredmények, hiszen a kultúrát magát kell megváltoztatni és megerősíteni. Közben folyamatosan tartani kell a lelket az emberekben, amihez **Jelenlét, kísérés, nyomon-követés** kell.

Egy falu – egy program: a falvak egyenként fejleszthetők, egyedi diagnózis alapján!

Helyi termékek, szociális szövetkezetek

A helyi termékek előállításának rendszere piramis-alakú (Szabadkai Andrea gondolata nyomán): csak széles alapokról nőhetnek ki minőségi termékek és minőségi termelők, máskülönben ők mindig kívülállóok maradnak, idegenek lesznek magától a helytől.

Az első lépés a hátrányos helyzetű, vagy akár gettósodó falvakban az egyéni/családi szükségletek kielégítése: enni kell adni a családnak. A legtöbb esetben ennek elérése is évekig tartó komoly segítő munkát igényel.

A második lépés lehet a közkonyha ellátása, egy védett piacra való termelés. Mindkét lépést nagyon erősen tudja támogatni a közösségi gazdálkodás bevezetése: közös földön, közös szervezésben és irányításban, tanító- jelleggel. Nagyon kell figyelni arra, hogy a gyerekek már ezt a kultúrát tegyék magukévá.

És csak ezt követően gondolkodhat egy közösség piacra való termelésben, illetve ezen a ponton tudnak kiválasztódni tehetségesebb termelők. Szociális szövetkezetet is csak olyan emberekből lehet – fenntartható, működőképes módon – alakítani, akik már maguk is termelők, és visszanyerték munkavégző-képességük nagy részét.

A mezőgazdaság és az agrárvállalkozók gondolkodásának strukturális átalakítása nélkül nem érhető el tartós (foglalkoztatási) eredmény.

Fejlesztéspolitikai kihívások

Társadalmi értelemben hatékony területi koordinációra van szükség a problémák komplex kezeléséhez. Többrétegű beavatkozási kényszer tapasztalható:

A megcélzott falvak intézményei gyengék, a helyi humánerőforrás a legtöbb esetben nem elégséges ahhoz, hogy hosszú távú és komplex, társadalmi és gazdasági kérdéseket egyaránt rendszer-szinten kezelő beavatkozásokat levezényeljen. Ehhez szaktanácsadásra és szakmai koordinációra feltétlenül szükség van.

A komplex fejlesztés megköveteli azt is, hogy amely településen helyi gazdaságfejlesztés indul el, ott **a közszolgáltatások elérését is a magas szinten biztosítsuk**, hiszen semmiféle helyi gazdaságfejlesztés nem tartható fenn pl. jó oktatás és hatékony egészségügyi ellátás nélkül, ami a leghátrányosabb helyzetű, mélyszegénységben élő lakosokat is ugyanolyan eséllyel éri el, mint a többieket. Ebben, úgy tűnik, a megyék szerepe megkerülhetetlen lesz.

A gyakorlati, tényleges vidékfejlesztés integráns eszköze ma már a szociális munka, és ehhez kapcsolódóan a közösségfejlesztés. A közfoglalkoztatást is e rendszer részeként kell megszervezni, vagyis helyi gazdaságfejlesztést kell végezni szociális munkával és közösségfejlesztéssel támogatva. Ez olyannyira új szemlélet a legtöbb helyen, ami magától, csak a polgármesterekre bízva nem fog **generálisan működni**.

Fejlesztéspolitikai kihívások II.

- **Kevés konkrét ismeretünk van a falusi munkavállalók munkavégző képességéről, termelékenységéről, potenciális vállalkozási hajlandóságáról. Szükséges lenne kutatást indítani ebben a témában, a perifériákra koncentrálva.**
- **Nem tudjuk, mekkora rétegeket nem ért el a fejlesztéspolitika az utóbbi években, és hogy ennek melyek a pontos okai. A hátrányos helyzetűeknek szánt források nem céloztak jól, ez egyértelmű; meg kell vizsgálni, hogy új finanszírozási módok mennyiben tudnának javítani a helyzeten.**
- **Nincs konkrét tapasztalatunk arra nézve, hogy egy jelenlét-típusú szociális munkával indított fejlesztési folyamatnak milyen főbb állomásai vannak, csak hipotéziseink vannak e téren. Legalább néhány település esetén le kellene modellezni, mi lehet a helyi szociális diagnózis, és abból potenciálisan milyen gazdaságfejlesztés következhet, hogy lássuk a folyamat erőforrás-igényét.**
- **Fel kell készíteni a helyi szereplőket olyan vidékfejlesztési stratégia megalkotására, ami a társadalmi befogadás és a helyi gazdaságfejlesztés szimbiózisát tartalmazza. Ehhez képzést kell kidolgozni és elérhetővé tenni.**

A célhoz javasolt komplex eszközlista – CLLD?

- 1) Társadalmi befogadás, integráció: jelenlét-típusú szociális munka, a teljes közösség rehabilitációja. Ez lehetne a komplexum ESZA-lába, ERFA-forrásokkal kiegészítve (közösségi házak rendszere).
- 2) Szociális munkával támogatott közfoglalkoztatás, ami részben a munkavégző-képesség visszanyerését, felépítését segíti, részben már előkészíti az önfenntartást, a piacra termelést, a piaci eredményességet. Itt ESZA, ERFA és EMVA forrásokra is szükség van, összehangoltan.
- 3) Képzések: az arra alkalmas munkavállalók (át)képzése valamilyen mértékben szinte biztosan szükséges a helyi piacok meghódításához, de a közösség fenntartásához, az önellátás biztosításához ugyanúgy. Szükséges továbbá a döntéshozók képzése, felkészítése is egy újfajta vidékfejlesztésre. Ez is ESZA-forrásokat kíván.
- 4) Helyi gazdaságfejlesztést kell támogatni: a szociális gazdaság a helyi gazdaságfejlesztési rendszer része, csak úgy értelmezhető a működése, ha minden beavatkozás a jövedelmek helyben tartását, a magas hozzáadott-értékű termelést, az energetikai függetlenség megteremtését és a közösségi intézmények fenntartását, erősítését szolgálja. Az ERFA- és EMVA-forrásoknak ebben döntő szerepe lehet.

Köszönöm a figyelmet!

Németh Nándor

nemeth.nandor@maltai.hu

nemeth.nandor@pannonelemzo.hu

+36-30/376-7206